Dodatek tygodniowy

przy Gazecie Lwowskiej.

Nro. 55. Dnia 5. Listopada 1853.

Nowe władze i ich zakres działania,

czyli:

przewodnik, do których urzędów w sprawach naszych udawać się mamy.

Według najnowszego statutu organizacyjnego ułożył

C. Mally.

(Ciąg dalszy Ob. Nr. 46, 47, 48, 49, 50 i 51 Dodat. tyg.).

Pod zwierzchnictwem komend armii zostają:

Krajowe komendy wojskowe.

w Wiedniu, Gracu, Pradze i Bernie pod pierwszą komendą armii; w Weronie pod drugą; w Budzie pod trzecią; we Lwowie pod czwartą komendą armii; w Hermansztadzie i Temeswarze bezpośrednio pod najwyższą administracyą wojskową; w Zagrabiu i w Zarze bezpośrednio pod Banem Kroacyi Slawonii i Dalmacyi.

Na czele każdej krajowej komendy wojskowej stoi komendant z zastępcą *ad latus*. Jako referenci są mu przydzieleni:

Kapitan albo niższy oficer do załatwiania spraw czysto wojskowych.

Jeden wyższy albo polny komisarz wojenny dla spraw ekonomicznych.

Jeden polny sekretarz wojenny z koncepistami i potrzebnymi urzędnikami dla spraw politycznych, tudzież z urzędnikami manipulacyjnymi dla spraw kancelaryjnych. Dla spraw sądowych *Judicium delegatum militare mixtum* pod dyrekcyą sztabowego audytora. Dyrekcya lekarska dla spraw sanitarnych i wojskowo-lekarskich.

Wyższy administrator albo administrator zaopatrzenia wojska.

Krajowej komendzie wojskowej przydzielone są jeszcze następujące władze:

Superiorat polny dla spraw kościelnych;

Wojenny urząd płatniczy albo kasa wojenna i

Wojskowy departament rachunkowości dla kontroli rachunkowej.

Pod zwierzchnictwem krajowych komend wojskowych zostają:

Komendy wojskowe.

Mianowicie: w Lincu z przynależną komendą brygady i twierdzy Salcburga pod krajową komendą wojskową w Wiedniu; w Klagenfurcie i Insbruku pod krajową komendą w Gracu; w Opawie pod krajową komendą w Bernie; w Medyolanie, Tryeście i Lublanie pod krajową komendą w Weronie; w Preszburgu, Koszycach, Wielkim Warazdynie i Oedenburgu pod komendą krajową w Budzie; w Krakowie i w Czerniowcach pod krajową komendą we Lwowie, nakoniec pograniczna komenda wojskowa w Semlinie pod krajową komendą wojskową w Temeswarze.

Komendy wojskowe składają się z referenta wojskowego, z urzędnika komisaryatu wojennego dla spraw ekonomicznych, z urzędnika zaopatrzenia wojska, z audytora załogi i z lekarza sztabowego albo pułkowego.

Po komendach wojskowych następują z kolei komendy placu i twierdz rozdzielone w 123 placach monarchyi.

Podrzędne władze dla pojedyńczych gałęzi administracyi wojskowej są następujące:

Główna ekonomiczna komisya mundurowa w Sztockerau z filialnym składem mundurów w Wiedniu.

Ekonomiczne komisye mundurowe w Gracu, Pradze, Bernie, Jarosławiu, Budzie, Karlsburgu i Wenecyi.

Główna dyrekcya fabryk karabinów w Wiedniu i Steier.

Departamenta remont i stadniny wojskowe.

Wojskowy instytut ekwitacyjny w Wiedniu.

Komenda wojskowa przy c. k. instytucie weterynaryi w Wiedniu.

Dyrekcya wojskowo-jeograficznego instytutu w Wiedniu.

Akademia inżynierów w Kromierzyżu.

Wojskowa akademia w Wiener-Neustadt.

Kompania kadetów i pułkowe domy wychowawcze.

Eraryalne domy wychowawcze na Pograniczu wojskowem.

Administracya domu inwalidów w Wiedniu, Pradze, Pettau, Padwie, Tyrnawie z filialną administracyą w Budzie.

Naczelna dyrekcya wojskowych lekarzy w Wiedniu.

Stała wojenna komisya sanitarna w Wiedniu.

Zarząd medykamentów.

Wojskowe inspekcye w kąpielach w Baden w niższej Austryi, w Karlsbadzie, Cieplicach, Schönau, Franzensbad, Marienbad w Czechach; w Freiwaldau i w Grefenbergu w Szląsku; w Szkle w Galicyi, w Mehadyi w Banacie; w Trenczynie i Pistyanie w Węgrzech; w Tobusko na Pograniczu wojskowem i w Monte Ortone, nakoniec,

Zakłady kontumacyjne na granicy tureckiej.

B) Polityczne władze krajowe i ich zakres działania.

I.

Namiestnictwo.*)

Namiestnictwo jest najwyższą władzą administracyjną przynależnego kraju koronnego**) i zawiaduje wewnetrznemi sprawami w swoim zakresie urzędowym.

Ze względu na przedmioty politycznej administracyi i spraw osobistych podwładne jest namiestnictwo bezpośrednio ministerstwu spraw wewnętrznych, a pośrednio także wszystkim ministeryom i władzom centralnym, jak dalece ich zakres urzędowy przydzielony jest dyrekcyi namiestniczej.

Na czele namiestnictwa stoi Namiestnik***) któremu przydzielony jest wiceprezydent albo inny zastępca. Oprócz tego składa się namiestnictwo z radzców nadwornych, radzców namiestnictwa, sekretarzy, koncepistów i z urzędników manipulacyjnych.

Zakres działania dzieli się właściwie na dwie części, mianowicie na osobisty Namiestnika i na zakres czynności namiestnictwa.

Powołaniem i obowiązkiem namiestnika jest:

a) Załatwiać osobiście wszystkie sprawy przydzielone mu przez Jego c k. apost. Mość albo przez ministerya do osobistego załatwienia ****)

b) sprawować najwyższą dyrekcyę policyi w całym obwodzie kraju koronnego, i nieprzerwanie zwracać uwagę na wszystko, cokolwiek się odnosi do utrzymania spokoju, porządku i bezpieczeństwa w kraju. Jego rzeczą jest użyć w należytym czasie stosownych środków ku zapobieżeniu wszelkiemu zakłóceniu spokojności publicznej, albo na wypadek, gdyby spokój był zakłócony, przytłumić je skutecznie; ma przeto prawo wezwać przyczynienia się władz przynależnych, a w razie potrzeby pomocy siły zbrojnej. O wszystkich ważniejszych spostrzeżeniach i wypadkach w kraju donosi niezwłocznie przynależnym wyż-

*) W Węgrzech różni się urządzenie namiestnictwa znacznie od namiestnictw w innych krajach koronnych. Jego c. k. apostolska Mość raczył także wyrazić swoją najwyższą wolę, ażeby w postanowieniach względem zakresu działania namiestnika, obszerniejsze upoważnienia i szczególne pełnomocnictwa nadane Jego Cesarzewiczowskiej Mości Arcyksięciu Albrechtowi jako wojskowemu i cywilnemu gubernatorowi w królestwie Węgier, niedoznały ograniczającej zmiany, równie jak i to, że jak długo niewyjdzie najwyższe postanowienie, rzeczony cywilny i wojskowy gubernator upoważniony jest potwierdzać i decydować mianowania urzędników, które według tych głównych zarysów należą do komisyi ustanowionej dla spraw osobistych, tudzież do przełożonych władz komitatowych albo oddziałów namiestniczych.

**) Namiestnictwo węgierskie dzieli się na pięć oddziałów czyli sekcyi, z których każda jako krajowa władza polityczna zajmuje się przydzielonemi sobie sprawami administracyjnemi.

***) W Węgrzech wojskowy i cywilny gubernator z pięcioma wice-prezydentami czyli szefami oddziałów namiestnictwa.

****) Wojskowy i cywilny gubernator w Węgrzech ma dyrekcyę i nadzór politycznej administracyi królestwa i może według swego zdania prezydować na zgromadzeniach rady każdego oddziału namiestnictwa, kontrolować wszystkie ich czynności i użyć według swego zdania stosownych środków do zapewnienia należytego toku spraw namiestnictwa.

szym władzom i ma w ogóle obowiazek utrzymywać wyższe władze w ciągłej świadomości stosunków kraju.

c) Mieć nadzór nad prasą i nad połączonemi z nią przedsiębierstwami handlowemi i przemysłowemi nad stowarzyszeniami,*) teatrami, widowiskami, nad sprawami paszportowemi i cudzoziemcami. Do zakresu jego działania należy z zachowaniem istniejacych przepisów, udzielanie koncesyi do zakładania drukarni, księgarni, handlów przedmiotami kunsztu i muzykaliów; tudzież upoważnianie do widowisk i innych produkcyi publicznych. **)

d) Rozdziela czynności urzędowe i sprawy osobiste między urzędników namiestnictwa. Jemu przysłuża także prawo mianowania wszystkich politycznych i fundacyjnych urzędników kraju koronnego, począwszy od IX klasy dyet, jak dalece ich mianowanie nie wchodzi w zakres innej władzy; i z wyjątkiem komisarzy władz obwodowych (komisarzy komitatowych) i urzędników umieszczonych w urzędach okręgowych (sądach stolniczych.)

On udziela urlopy***) radzcom namiestnictwa i przełożonym obwodowym najdłużej na trzy miesiące, wszystkim zaś innym urzędnikom i sługom najdłużej na pół roku. On udziela remuneracye i zapomogi aż do kwoty 100 złr. dla urzędników, a 50 złr. dla sług: daje forszusy pensyi i płacy, remuneracye podróży i przesiedlenia w miarę osobnych przepisów.

e) Namiestnik jest najwyższą powagą administracyjną dla służby publicznego budownictwa a ze względu na te sprawy budownicze, które się nie odnoszą bezpośrednio do przedmiotu wchodzącego w zakres krajowej władzy finansowej, albo niesą wyraźnie przydzielone innej władzy w kraju, niezawiśle od namiestnictwa. *(D.c.n.)*

*) W Węgrzech przysłuża wojskowemu i cywilnemu gubernatorowi także przyzwalanie na stowarzyszenia, które nie potrzebują wyższego potwierdzenia.

**) Namiestnikowi w Węgrzech przysłuża także prawo rozpoznawania i proponowania względem udzielania stopni szlachectwa, orderów, tytułów i odznaczeń, względem zakładania familijnych fideikomisów, względem miejsc fundacyjnych, których obsadzenie należy do rządu i w ogóle względem wszystkich spraw łaski należących do uajwyższej decyzyi. Jest także upoważniony zezwalać w całem królestwie na składki dla mieszkańców uszkodzonych przez wypadki elementarne. Za szczególne odznaczenie się w niebezpieczeństwach ognia, powodzi i t. d. może zezwalać na nagrody pieniężne aż do 25 złr., jak dalece te wydatki pokryte są w budżecie. Ze względu na przedmioty wyznań przydzielone są czynności urzędowej namiestnika (wojskowego i cywilnego gubernatora) sprawy, w których idzie o zasadnicze kwestye względem stosunku kościoła do państwa, albo o stanowisko wyznań pomiędzy sobą, albo o zdanie względem obsadzania biskupstw i innych wyższych dostojeństw duchownych.

***) Wiceprezydentom i radzcom nadwornym najdłużej na sześć tygodni.

Produkcya złota, śrebra, miedzi, ołowiu i cyny w monarchyi austryackiej.

(Dalszy ciąg. Ob. Nr. 51. Dodat. tygod.)

Śrebro.

Kopalnie śrebra w krajach austryackich zdaje się, nie sięgają tak wysokiej starożytności, jak kopalnie złota, które już Rzymianom znane były, owszem czas ich kwitnienia przypada w daleko późniejszej epoce. Z tem wszytkiem już zdawiendawna kopano śrebro, i istniały kopalnie, którym zawdzięcza Europa najdawniejsze pisane o górnictwie ustawy. *)

Kopalnie śrebra koło Iglawy w Morawii uważane są w Niemczech za najdawniejsze W Czechach uzyskiwano już w ósmym wieku śrebro; 753 r. przyjęto Przybram do kopalni; a 915 r. dostarczono według Hageka do rezydencyi czeskich książąt tyle złota i śrebra, że rząd rady szukał, jakby je spotrzebować. Najświetniejszą epoką czeskich kopalni śrebra był jednak wiek szesnasty, gdyż sam Kuttenberg w roku 1523 dostarczył 13,500 grzywien, kopalnie koło Budweis w ciągu 1523 do 1572 wydały 95,481 grzywien, a kopalnie w Joachimsthal w latach 1515 do 1600 dostarczyły półtora miliona grzywien, nieliczac wielu mniej ważnych kopalni, o których plonie pewnych wiadomości nic mamy. W Styryi kwitnęły w jedenastem stuleciu kopalnie śrebra w Zejring, również i w Karyntyi było w szesnastem stuleciu kilka obfitych kopalni, z których śrebro wydobywano. W Tyrolu istniały już w połowie dwunastego wieku kopalnie śrebra koło Villanders, ku końcu tego samego wieku kwitnęły kopalnie w Tryencie. Niemal w połowie piętnastego wieku powstały sławne kopalnie śrebra na Falkenstein w Szwatz, na Röhrerbichel w Kitzbichel i Rattenberg, które spiesznie nadzwyczajną ważność uzyskały. Już w roku 1483 dostarczyły Szwatzkie kopalnie 48,097 grzywien; a w latach 1525 do 1564 nie mniej jak 2,028,000 grzywien, przeto w rocznem przecięciu przeszło 50,000 grzywien śrebra; kopalnie w Röhrerbichel dostarczyły w przecięciu od roku 1550 do 1606, 593.624 grzywien; podobny plon wydały w tym samym czasie kopalnie w Rattenberg. Lecz równie ile spiesznie wzmógł się plon tych kopalni, takież spadł znowu, zacząwszy od siedmnastego wieku, i wielka część tych sławnych kopalni leży od tego czasu odłogiem. Przyczyną tego nagłego upadku była częścią szczupłość żył rudy, a częścią mała rozciągłość pokładów (co także w wielu czeskich kopalniach śrebra było przyczyną upadku); największą winą był bez wątpienia ulubiony wówczas system wydzierżawiania, który prawie wszędzie pociągał za sobą z początku świetne przychody, ale się jeszcze nigdzie nie przyczynił do trwałej pomyślności kopalni.

Dla tego i czeskie kopalnie śrebra po upływie szesnastego wieku wydawały zmniejszony plon, a nawet z najznaczniejszych kopalni zaczęły niektóre podupadać tak, że na utrzymanie ich dokładać musiano, do czego ze wszech miar znacznie przyczyniły się częste wojny ostatniego wieku: ztąd poszło, że austryacka produkcya śrebra przez niejaki czas ograniczać się musiała na dochodach z bogatych kopalni węgierskich. Od roku 1823 jednak kopalnie śrebra, mianowicie w Czechach, zaczęły wzrastać; w roku 1823 dostarczyły całe Czechy tylko 14,450 grzywien; w roku 1847 przychód z samego Przybram wynosił 28,209 grzywien, a w roku 1848 osiągnęła już ogółowa czeska produkcya kwotę 38,388 grzywien. Przeto Węgry i Czechy obecnie największą część austryackiej produkcyi śrebra stanowią. Według przecięcia ostatnich pięciu lat (1843 — 1847) wynosi roczny plon śrebra:

w Węgrzech	70,379	grzywien	czyli	64.9%	ogółowej produkcyi
„ Czechach	29,804	„	„	27.5 „	
„ Siedmiogrodzie	5,794	„	„	5.2 „	
„ Tyrolu	675	„	„	0.6 „	
„ Wojskowem pograniczu	601	„	„	0.6 „	
„ Galicyi	566	„	„	0.5 „	
„ Styryi	437	„	„	0.4 „	

Przychód z kopalni Salzburskich i Iliryjskich jest nieznaczny. Porównawszy ogółową produkcyę roku 1823 z produkcyą roku 1847, okaże się na tę ćwierć roku przewyżka 74.1%. Cały plon w ciągu tych 25 lat wynosi 2,333,541 grzywien po 23 złr. 38⁴/₁₀ kr. monetą konwencyjną po odtrąceniu kosztów wybicia; przeto w wartości 55,164,909 złr. 14⁴/₁₀ kr. monetą konwencyjną, z czego na kopalnie eraryalne 93.0, a na kopalnie prywatne 7.0 procent przypada. W roku 1847 wynosiło uzyskiwanie śrebra:

kopalni eraryalnych z własnej rudy	71.1
„ z zakupionych rud prywatnych i produktów hutniczych	22.2
„ prywatnych w metalowem śrebrze	6.7

procentów produkcyi ogółowej.

Poniższa tabela zawiera wykaz całej produkcyi śrebra austryackich krajów dziedzicznych w czasie ostatnich 75 lat (1772 — 1847):

Rok	grzywien.	Rok	grzywien.	Rok	grzywien.	Rok	grzywien.
1772	76,265.	1791	117,547.	1810	48,378.	1829	85,190.
1773	72,456.	1792	99,588.	1811	**	1830	84,545.
1774	70,347.	1793	111,462.	1812		1831	101,431.
1775	85,970.	1794	111,394.	1813		1832	95,442.
1776	85.841.	1795	119,238.	1814		1833	92,234.
1777	84,998.	1796	108,928.	1815		1834	92,434.
1778	91.905.	1797	109,793	1816		1835	94,715.
1779	90,336.	1798	102,496.	1817		1836	95,684.
1780	101,137.	1799	91.917.	1818		1837	96,207.
1781	100,623.	1800	93,607.	1819	62,212.	1838	96,143.
1782	92,761.	1801	91,415.	1820	62,579.	1839	94,992.
1783	86,795.	1802	102,235.	1821	64.397.	1840	101,035.
1784	86,989.	1803	98,319.	1822	66,173.	1841	98,472.
1785	91,383.	1804	101,828.	1823	66,433.	1842	97,156.
1786	102,683.	1805	102,521.	1824	73,745.	1843	101,211.
1787	95,859.	1806	85,796.	1825	81,016.	1844	106,758.
1788	121,334.	1807	89,684.	1826	81,572.	1845	108,391.
1789	116,632.	1808	72,818.	1827	81,704.	1846	110,496.
1790	116,381.	1809	64,061.	1828	80,890.	1847	115,681.

*) Regulamin górnictwa biskupa Fryderyka Wangen w Tryencie z roku 1208, tudzież iglawskie prawo górnictwa z roku 1249.

**) Przychód lat 1811 — 1818 pojedynczo nie mógł być wykazany.

Żywe srebro.

Sławne kopalnie żywego srebra w Idryi w Krainie rozpoczęte ku końcu pietnastego wieku stanowią większą część austryackiej produkcyi żywego srebra; plon z nich wynosił w ostatnich pięciu latach przeciętnie 2902 cetnarów. Produkcya Siedmiogrodu jest bardzo chwiejna, i — przynajmniej w ostatnim ćwierćwieku — nie przewyższała ilości 85 cetnarów. Podana dla Węgier w ostatnich pięciu latach przeciętnie po 602 cetn. produkcya należy tu właściwie tylko w najmniejszej części, gdyż wykazana ilość odnosi się po większej części do uzyskanego znowu z amalgowanych zaległości (w okręgu Schmölnickim) żywego srebra. Zresztą znajduje się w Węgrzech w wielu miejscach cynober, lubo rzadko w ilości wartującej kopania; również niektóre rudy schmölnickiego okręgu zawierają cokolwiek żywego srebra, które się w prażeniu prostem urządzeniem uzyskuje. Od roku 1837 uzyskuje się żywe srebro także w Styryi (koło Zölz w obwodzie Bruckim), jednak tylko w nieznacznej ilości. W dawniejszych czasach dostarczały Horzowitz tudzież niektóre inne punkta w Czechach żywego srebra i cynobru, których teraźniejszy plon jednak nie jest wiadomy. W ogóle powiększyła się produkcya żywego srebra od roku 1823 po koniec 1847 o 64.8%:

Cyna.

Prodrkcya cyny ogranicza się na rudach w północnych od Saksonii górach czeskich, które w swej południowej stronie dostarczają cyny, według Peithnera od połowy dwunastego wieku. Przychód z tej powiększej części prywatnej produkcyi chwiał się w ostatnich 25 latach między 588 i 1688 cetnarami rocznie; podniósł się jednak w ogóle w tym czasie o 66%; gdyż przeciętne uzyskiwanie w dwudziestu latach wynosiło ledwie 715 cetnarów rocznie, podczas gdy ostatnie pięć lat w przecięciu przeszło 1150 cetnarów rocznie dostarczyły.

Miedź.

Produkcya miedzi zostaje w Austryi, jak wszędzie prawie, w ścisłym związku z uzyskaniem srebra, gdyż te rudy, w których się najwięcej miedzi znajduje, zwykle także cokolwiek srebra zawierają, albo spólnie z srebrnemi rudami się pojawiają. Ztąd tłumaczy się, że produkcya miedzi w zachodnich krajach koronnych razem z uzyskiwaniem srebra podnosiła się i upadała. I tak w Tyrolu w szesnastym wieku uzyskiwano rocznie z wytrzebionej ze srebra rudy przeszło 20,000 cetnarów miedzi, podczas gdy teraźniejsza produkcya zaledwo 3500 cetnarów wynosi; w Czechach wynosiła produkcya miedzi w owym w srebro obfitującym czasie przeszło 2000 cet. rocznie, obecnie (według przecięcia ostatnich pięciu lat) nie wynosi już ani setnej części tego. Jeżeli zresztą teraźniejsze kopalnie nie są już tak bogate, jak kopalnie dawniejszych wieków, jednak jak tu, tak też w innych gałęziach produkcyi montanistycznej, zmniejszone bogactwo naturalne wynagradza się doskonalszem urządzeniem górnictwa i hutnictwa i zastosowaniem istnących środków. I tak n. p. w Schmölnitz użytkują z starodawnych gruzów rudy, a nawet z wyłamanych i nieprzystępnych już szyb kopalni, w ten sposób, że sprowadzają słodkie wody, na powstały ze żwiru witryol miedziany, roztwarzają go a z utworzonego przezto słabego ługu witryolowego wyczynia sie miedź przez cementacyę. *) Przeciętnie w ostatnich pięciu latach wynosi produkcya miedzi w:

Węgrzech . . .	41,026	cetnarów	czyli 79,2	pct.
Wenecyi	3,122	„	„ 6,0	„
Tyrolu	2,918	„	„ 5,6	„
Galicyi.	2,116	„	„ 4,1	„
Siedmiogrodzie . .	1,249	„	„ 2,4	„
Styryi	856	cet.)		
Salzburgu	482	„) w ogóle	2,7	„
Czechach	16	„)		

(ogółowej produkcyi)

Ogółowa produkcya miedzi wynosiła w połowie ostatnich pieciu lat 51,786 cetnarów rocznie, podczas gdy w pierwszych pięcia latach tego ćwierćwieku przeciętnie tylko 34.641 cetnarów rocznie wydawała: zatem o 50 procent pomnożył się plon miedzi.

Udział kopalni prywatnych w produkcyi ogółowej wynosił w pierwszych pięciu latach tego ćwierćwieku 30,7. w ostatnich 50,6 procent.

W roku 1847 przypada na produkcyę:

kopalni eraryalnych	z własnej rudy	35,9%
„ „	z zakupionej rudy	18,4 „
„ prywatnych	do wolnego przemysłu . . .	35,4 „
„ „	do eraryalnego zakupienia . .	10,3 „
		100,0%

(ogółowej produkcyi)

Ołów.

Produkcya ołowiu zostaje z uzyskiwaniem srebra w podwójnym związku. Najprzód uzyskuje się ołów prawie wyłącznie z kostkokruszu, jak najobfitszej i najczęściej znajdującej się rudy ołowianej, która po większej części srebro w sobie zawiera, i dlatego też do uzyskiwania srebra się używa; powtóre wielka ilość rudy ołowianej i metalicznego ołowiu używana jest do uzyskiwania srebra z miedzianej czyli właściwie srebrnej rudy. Jeżeli się przeto w niektórych krajach przez zwiększoną produkcyę ołowiu pomnaża także plon srebra, to znowu w innych okolicach traci się znaczna ilość ołowiu przez operacyę hut srebrnych. Pierwszy przypadek zachodzi w Czechach, drugi w Węgrzech i Siedmiogrodzie. Ztąd tłumaczy się także, dlaczego węgierska produkcya ołowiu w stosunku do ilości i wartości uzyskanych rud ołowianych tak mała, i w pojedyńczych latach (według różnej operacyi hut srebrnych) tak rozmaicie wypada. Produktami kopalni ołowiu są ołów królewski, ołów zwyczajny, glejta i rudy ołowiane. Ołów królewski jest produktem średnim, z którego się przez dalsze przerabianie srebro i glejta uzyskuje, i w poniższym wykazie produkcyi nie może być przytoczony. Rudy ołowiane na przedaż (*alquifoux*) tylko sie w Czechach produkują. Ołów zwyczajny na sprzedaż i glejta uzyskują się wprawdzie niemal we wszystkich krajach koronnych, jednak w bardzo różnej ilości. Roczny ogółowy plon monarchii wynosił w przecięciu:

lat	ołowiu	glejty	rudy ołowianej na przedaż
	cetnarów		
1823 — 1827	72,442	25,605	15,075
1828 — 1832	84,396	22,038	15,565
1833 — 1837	69.517	21,888	15,722
1838 — 1842	67,042	25,333	20,038
1843 — 1847	72,363	31,670	18,967
przeto w przeciętnym środku ostatniego ćwierćroku . .	73,154	25,307	17,073

Ogółowa produkcya ołowiu pozostała w ciągu ostatnich dwudziestu pięciu lat dość jednostajną, gdyż plon metalicznego ołowiu spadł wprawdzie o kilka procent, ale zato podniósł się plon glejty i rud ołowianych na przedaż. Największą część produkcyi ołowiu stanowią dotychczas obfite kopalnie ołowiu w Karyntyi (*Bleiberg, Raibel*), z których przychód metalicznego ołowiu przeszło 85% ogółowej produkcyi wynosi.

*) W r. 1850 przetopiono w Schmölnickiej hucie 3382 cetnarów rudy, która w sobie 1588 cetn. 42 funtów miedzi zawierała.

Sposób otrzymania nafty w Galicyi.

Nafta, czyli tak zwany olej skalny, ciało-składem swoim w chemicznem połączeniu Węglanu z Wodem, wydobywa się chociaż w równej obfitości nie wszędzie, ale pod każdą niemal strefą. Podgórska okolica Galicyi słynie z dostatku nafty, i w obwodach sandeckim, samborskim i kołomyjskim otrzymujemy ją dość czystą, a w miarę czystości jaśniejszą lub ciemniejszą. Czyli zaś się w jakiem miejscu znajduje, rozpoznaje się najłatwiej po zapachu ze źródeł, z ziemi, kamienia a osobliwie gipsu. Każdy prawie rodzaj nafty wytryska zarazem z wodą i zawiera także rozczynione w sobie stałe ciała jak n. p. parafin, żywicę i t. p.

Nafta zbiera się w studniach kopanych do odpowiedniej głębokości, gdzie się nagromadza na powierzchni wody, jako ciała od siebie lżejszego. Nagromadzoną naftę zczerpuje się po prostu z powierzchni, a ilość bywa tem dostatniejsza, gdy się woda w studni coraz odświeżać będzie przez to. że zaległa się wypompuje, a sączącym norom wolne się miejsce otworzy. Nie od rzeczy byłoby ocembrzyć studnię do pewnej głębokości wapnem hydraulicznem, albo wyłożyć ściany gliną, ażeby zamknąć pory otaczającej ziemi, którędy nafta snadnie uchodzić może. Przytem należałoby pokryciem osłaniać studnię i źródło nafty przed wpływem promieni słonecznych, które zwłaszcza latem wyciągają lotne ciała, jakiemi zwykle nafta bywa podsycana, inaczej staje się nafta latem gęściejszą, bo lotne części postradała, a zimową porą płynniejszą dla tego, że swych lotnych części nie tyle straciła.

Rzadko wszakże nafta prosto ze źródła jest już do użytku zdatna, owszem potrzeba ją czyścić; a od sposobu czyszczenia zawisł nie tylko jej gatunek ale i wydatek. Przy niejakiej wprawie, czyszczenie nie ulega bynajmniej trudnościom: przysposabia się do tego aparat z miedzi albo z żelaza, nawet i gliniany ujdzie, z przyrządem jaki bywa używany przy destylowaniu wódki po naszych go-

rzelniach. Bania tego przyrządu zapełnia się surową naftą do trzech czwartych części swej objętości i wystawia na wolny ogień, jak zwykle do destylacyi.

Z początku odchodzi płyn bezbarwny, i składa się po największej części z czystej nafty, którą w osobnem naczyniu odbierać należy, ażeby gdy później płyn żółtawy wydobywać się zaczyna, nie ponieść uszczerbku z mieszaniny. Temperatura wtedy dochodzi w bani do 200° C; a gdy w ciągu destylacyi przy silniejszym ogniu do 320° C. wzrośnie, w tedy wydobywa się płyn brunatny, gęstości oleju, co znowu w osobne naczynia odbierać należy. Wkońcu gdy w bani już tylko resztka w czwartej lub piątej części z nafty surowej pozostaje, odchodzi ciecz wcale gęsta i ciemno brunatna; poczem destylacya się zamyka, a co w bani pozostało, można użyć na asfalt, lub też za materyał na pochodnie, na podpałki do pieców i t. p.

Tym tedy sposobem uzyskało się oprócz asfaltu trzy gatunki płynu; płyn pierwszego stopnia destylacyi bezbarwny i bardzo lewny, płyn drugiego stopnia żółtawy, klejny ale mniej lewny, i płyn trzeciego stopnia brunatny, gęsty. Ten płyn ostatni, brunatny, można mięszać z naftą surową w bani, kiedy dochodzi do drugiego stopnia destylacyi, a przez to wydatek nafty żółtawej się powiększy.

Uzbieraną w podostatek naftę żółtawą można osobno na kocioł nabić i destylować jak się destylowało pierwszą surową naftę; otrzymamy z niej znaczną ilość nafty bezbarwnej czyli pierwszego stopnia. Lecz w chwili kiedy z pod rury zacznie się pokazywać płyn żółtawy, należy destylacyę przerwać, a to co w bani pozostało, przelać znowu do nafty surowej i destylować tym samym sposobem jak się wyżej powiedziało.

Uzyskana tym sposobem nafta bezbarwna służy i jest do użycia przy wyrobach przemysłowych, gdzie potrzeba pokostów, albo gdzie chodzi o to jakby roztwarzać żywice; z tem wszystkiem nie jest do medycznego użytku, bo jeszcze zupełnie czystą nie jest i trąci zawsze olejem swędnym, co w przedaży bardzo jej wartość ogranicza. Więc chodzi teraz głównie o odebranie nafcie zapachu swędnego.

Najłatwiejszy środek po temu jest użycie skoncentrowanego kwasu siarkowego (witryolu) a to w ten sposób: Bierze się naczynie z pokrywką żelazne albo miedziane, wewnątrz pobielone cienką warstewką ołowiu, lub też mieszaniną z trzech części ołowiu a jednej cyny; w to naczynie wlewa się bezbarwna nafta z stosowną ilością kwasu siarkowego — na garniec nafty cztery lub pięć łutów witryolu — potem ogrzewa się i utrzymuje przez kilka godzin w temperaturze 50 — 60° C.; przyczem ciągle laseczką żelazną albo miedzianą mięszać potrzeba. Ogrzanie to odbywa się najskładniej trzymając naczynie w wodzie gorącej.

Na ten sposób zobojętnia się zapach swędny, witryol zwęgla wszystko co nafcie jest niewłaściwem i obcem, a płyn przybiera znośniejszy zapach, podobny do oleju terpentynowego; lecz przytem rozwija się niecoś od kwasu siarkowego, to jest tego gazu, który z przepalenia siarki powstaje. Ażeby go odjąć, potrzeba tylko naftę jak się w naczyniu ostoi, odlać a przymieszać nieco wapna gaszonego, czyli tak zwanego wodanu wapna, i zostawić niech osiądzie. Przestrzedz atoli winienem, że czysta nafta jest ciało arcypalne i że bardzo należy być z nią ostrożnym przy ogniu.

Dobrze jest przy obrabianiu surowej nafty w wielkich masach mieć w zasobie dwa aparaty, większy i mniejszy, przyspiesza się nietylko czynność, ale i produkcya czystej nafty ułatwia, przyczem oprócz asfaltu jeszcze i trzecie ciało, owa gęsta, brunatna ciecz pozostaje, która i w gospodarstwie służyć może na smarowidło do powozów, do skór, lub na powłokę ścian i t. p. Jaka zaś miara przytem najstosowniejsza, nieomieszkam podać w porę dokładną wiadomość.

Tych kilka słów podajemy w chęci zwrócenia uwagi przedsiębierców przemysłowych w naszym kraju, zwłaszcza, że my potąd sprowadzali naftę z zagranicy, tracąc przez to nie tylko własny produkt, ale i ponosiliśmy przytem stratę asfaltu, który nie małem jest dobrodziejstwem tam, gdzie zbywają środki do wyprawy gościńców.

Jędrzej Gębarzewski,
Magister farmacyi i asystent przy kat. chemii
w c. k. szkole technicznej.

Dorożów. R. 1660.

Potwierdzenie królewskie przywileju Starosty samborskiego zachowującego kilku Mieszkańców dorożowskich przy używaniu gruntu Zawiszenie.

Joannes Casimirus Dei gratia Rex Poloniae Magnus Dux Lithuaniae Russiae Prussiae Masouiae | Samogitiae Liuoniae Smolen(sciae) Cernichouiae(que) nec non Suecorum Goth(o)r(u)m Vand(a)l(o)r(u)mq(ue) Haer(editar)ius Rex | Significamus praesentibus literis nostris quorum interest vniuersis et singulis: Reproductas esse coram Nobis literas Papireas Generosi Stanislai Skarzeski Capitanei Nostri Samborien(sis) manu subscriptas eiusdem(que) Sigillo com|munitas sanas saluas et illaesas omniq(ue) suspicionis nota carentes continentes in se Conseruationem, Honestorum Joannis Michajło filium Stec. Stanislaum Misiowiat, Eliam Stec, filios Seniowi Theodorum Kawalczyk circa vsum et pacificam possessionem Fundi Zawiszenie dicti in Villa **Dorożowie** nuncupata siti ad Oeconomiam Samborien(sem) pertinen(tis); quarum quidem Literarum tenor de verbo ad verbum sequitur estq(ue) talis:

Jan Kazimrz *z Bożej łaski Król Polski, Wielki Książę Litwy, Rusi, Prus, Mazowsza, Żmójdzi, Łotwy, Smoleńska i Czerniechowa, a szwedzki, gocki i wandalski Król dziedziczny. Oznajmiamy niniejszym listem Naszym wszystkim w ogóle i w szczególności, do których to należy: jako Nam przedłożono pismo na papirze, ręką Rodowitego Stanisława Skarszewskiego Starosty samborskiego podpisane i pieczęcią jego ztwierdzone, całkowite, nienaruszone i żadnych oznak podějźrzanych niemające, a zachowanie Uczciwych Jwana Michała Steciowego syna. Stanisława Misiowiat, Eliasza Stecia, synów Steciowych, Feodora Kawalczyka przy używaniu i w spokojnej posiadłości gruntu Zawiszenie zwanego, w siele* ***Dorożów*** *rzeczonem położonego a do Ekonomii samborskiej należącego w sobie zawierające, którego-to pisma treść dosłowna brzmi jak następuje:*

Wszem w obec y | kazdemu z osobna komu to wiedziec nalezy wiadomo czynie; Jsz ia maiąc z Milosciwy Łaski Krola Je(g)o M(oś)c(i) Pana Mego Milosciwego powierzoną sobie w Administratią Oeconomią Samborską ze wszystkiemi pozytkami y | przynalezytosciami poniewasz ta powinnosc od Je(g)o K(rolewskiej) M(oś)ci iest na mnie wlozona, aby bez wiadomości y Consensu mego zadne Daniny y Przywileie w tieyze Oekonomiey vpraszane nie bely a to dla tego zeby przez to Prowent do Skarbu | Krola Je(g)o M(oś)ci nalezący za nie wiadomoscia moia nie był zniesiony; Przetosz dosic czyniąc powinności moiey a sklaniaiąc się do prosby Vcciwych Jwana Michayła Syna Steciowego Stasia Misiowiat, Jliasza Stecia Sy|now Seniowych Fedka Kawalczyka onych przy spokoynym vzywaniu y Dzierzeniu gruntu Zawiszenie rzeczonego we Wsi ***Dorozowie*** *do Oekonomiey Samborskiey nalezącey będącego miedzy Miedzamt od Popow Hortyn|skich z iedney a Andrzeia Pawlowego z drugiey strony nad rzeką Bystrzycą lezącego y przy granicy Wsi Łuki ciagniącego się zostawic y zachowac vmyslilem iakosz ninieyszym listem moim tak iako Antecessorowie ich zdawna | trzymali y zazywali po zniesionym Prawie ich przez Nieprzyjaciela Koronnego zostawuie y zachowuie y ten moy terazniejszy Consens onymze daie.*

(Dokończenie nastąpi.)

Główny Redaktor **M. Srzeniawa Sartyni.** Z c. k. galic. Drukarni rządowéj.